

Dühbogár, dühfű. A növénynevek körében jól ismert az a típus, amely „kifejezi a növény gyógyászati hatását (*köszvényfű, fekélyfű, sülyfű, sebfű, torokfű*)” (VÖRÖS ÉVA, A magyar gyógynövények neveinek történeti-etimológiai szótára. Debrecen, 2008: 20). A népnyelvi állatnevek körében ez az állatot funkcionálisan azonosító típus kivételes, de akad rá példa. A *dühbogár* azért is érdekes, mert vele párhuzamosan *dühfű* is előfordul. A *düh* szónak van ’veszettség’ jelentése (TESz. 1: 697, pl. *dühü-betegség* ’veszettség’, Háromszék vármegye, MTsz. 1: 447). A *dühüs* főleg a Székelyföldön fordul elő ’veszett’ jelentésben (MTsz. 1: 447, ÚMTsz. 1: 1047–8, mindkettő *dühös* alatt; SÁNTHA ATTILA, Székely szótár. Târgu-Secuiesc, 2004: 135). A *dühü* egyes mai székely nyelvjárásokban már nem ’veszettség’, hanem nagyjából ’franc, fene’ jelentésben használatos (pl. *hadd a dühübe, hol a dühübe voltál?*, SÁNTHA i. m. 45). Ezt a jelenséget tárgyalta GALGÓCZI LÁSZLÓ (Szitokszóvá vált betegségszavaink: MNy. 1981: 188–96).

A tájszótárainkban található, bizonytalanul definiált székely *dühü-bogár* jelentése tipikusan ’kőrisbogár (*Lytta vesicatoria*)’, nyilvánvalóan azért, mert veszettség ellen találták hatásosnak, ugyanakkor jelentése olykor ’nünüke (*Meloë*)’, ugyanebben a funkcióban használt, közeli rokon rovarnem (MTsz. 1: 447, ÚMTsz. 1: 1047). (Amennyiben a források szárnyatlan bogárt említenek, inkább ’nünüke’ lehet a *dühbogár* jelentése.) Mindenesetre a szó denotátuma a hólyaghúzóbogarak vagy nünükefélék családjába tartozik.

A kőrisbogár általánosan javallott veszettség ellen (pl. PAZSICZKY JENŐ, Az izeltlábuakra vonatkozó magyarországi babonák. Trencsénvármegyei Múzeum Egyesület Évkönyve 1914: 37–54, idevágó adat: 40; BERDE KÁROLY, A magyar nép dermatológiája. A bőr és betegségei népünk nyelvében, hiedelmeiben és szokásaiban. Bp., 1940: 216; FAZAKAS ISTVÁN – SZÉKELY SZ. MAGDOLNA, Igézet ne fogja... Szendrey Zsigmond és Szendrey Ákos „babonaszótára” nyomán. Bp., 1990: 186; KESZEG VILMOS, A mezőszéki Detrethemtelep népi gyógyászata. Népismereti Dolgozatok. Bukarest, 1981: 97–117, idevágó adat: 106; KOVÁCS ANTAL, „Járok-kelek gyöngyharmaton...” Növény- és állatnevek a Felső-Szigetköz tájnyelvében. Mosonmagyaróvár, 1987: 55; MAKAY BÉLA – KISS JÓZSEF, Népi gyógyítások Szatmárban. Bp., 1988: 68; HOPPÁL MIHÁLY, Népi gyógyítás. In: Magyar néprajz 7. Folklor 3. Népszokás, néphit, népi vallásosság. Bp., 1990: 693–724, idevágó adat: 720; KÓTYUK ERZSÉBET, A népi gyógyítás hagyományai egy kárpátjai magyar faluban. Bp., 2000: 94). A kőrisbogár régtől fogva szerte Európában szerelemkeltő szerek alapanyagaként is ismert, s egy időben hólyaghúzó tapaszok készítésére is felhasználták. A *kőrisbogár* elnevezés egyébként – alakváltozatokkal – az egész magyar nyelvterületen általános (pl. ÚMTsz. 3: 551).

A *dühös bogár* talán már 1564-ben előfordul receptben, K. KARLOVSZKY GEYZA *dühő bogár* néven említi (A gyógyszerek magyar tudományos, népies és tájelnevezései. Bp., 1887: 45), s az ezt a két adatot is említő KÓSSA (MAGYARY-KOSSA) GYULA szerint Erdély némely vidékén (Brassó környékén) a *körisbogár dühbogár* néven veszettség elleni szerként volt használatos (KÓSSA GYULA, Régi magyar gyógyszernevek. Nyelvtörténeti tanulmány. MNyTK 10. Bp., 1909: 14–5; MAGYARY-KOSSA GYULA, Magyar orvosi emlékek 2. Bp., 1929: 252). SÁNDOR MIHÁLYNÉ NAGY GABRIELLA a *dühü* szót 'veszettség' jelentésben közli, a *dühübogár* pedig 'körisbogár, veszettség elleni gyógyszer' (pl. *Dühübogarat szed: Székely tájszavak*. Bp., 1993: 26).

GUB JENŐ idevágó közlése a következő. „Lytta vesicatoria: Körisbogár. *Dűbogár, dühübogár, gyűhűbogár, körisbogár*. A Sóvidéken mindenütt jól ismerik, a népi gyógyászatban régóta felhasználják. Veszettség ellen Szent György (ápr. 24.) és pünkösöd napja között körisbogarat szedtek, kovászba rezet reszeltek, beletették a bogarat, összegyűrták, s ebből mindennap ettek. A megszártított és összetört bogarat puliszkába is teszik, s a pásztorkutyákkal megetetik, de a pásztorok is esznek belőle. A leghatásosabb, ha a *dűfű, dühüfű, gyűhűfű, farkasalma, vérszű* (*Cynanchum vincetoxicum* = méreggyilok) megszártított gyökerét, esetleg az egész növényt összetörik, majd körisbogárral együtt megfőzik. A főzetet kovászba reszelt rézporral összekeverik, majd ebből kilenc napon át, minden reggel éhgyomorra, adnak a kutyáknak és esznek a pásztorok. Más recept szerint a körisbogarat és *fejér keresetlen kutyaganét* pálinkába tesznek, pár napig érlelik, majd naponta háromszor, étkezés előtt isznak belőle. Korondon a bogarat Péter-Pál napján (jún. 29.), napfelkelte előtt gyűjtik, aztán egy korondi mázatlan *veress fazékba* összefőzik *zádogfa újúlással* (*Tilia cordata* = keskenylevelű hársajtása), *egérfarkúfűvel* (*Achillea millefolium* = közönséges cickafark), minél több fokhagymával és kenyérbéllel. Akit a veszett kutya megharapott és a családtagok, ebből naponta esznek” (Erdő-mező állatai a Sóvidéken. Korond, 1996: 26–7). A *dühfüre* (hivatalos nevén latinul *Antitoxicum officinale* vagy *Cynanchum vincetoxicum*, magyarul méreggyilok vagy vadpaprika) vonatkozó hiedelmet GUB JENŐ egy másik könyvében is ismerteti (Erdő-mező növényei a Sóvidéken. Korond, 1996: 11), s egy további könyvében a veszettség elleni *dühbogarat* és *dühfüvet* újra említi (Háziállataink dicsérete. Sóvidéki etnozoológia. Korond, 1999: 108).

A *dühbogár*, mivel jelöltje funkcionálisan van azonosítva, a tipikusan jelölt körisbogáron kívül egyes székely nyelvjárásokban a szintén a veszettség ellen javallott nünükét is jelölheti, például CSERGŐ BALINT (Népi gyógyítás Küküllőkeményfalván. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 1. 1992: 60–76) közlése szerint Küküllőkeményfalván *dűbogár* (i. m. 65), PÁLFALVI PÁL közlése szerint Csíkszentdomokoson *dühübogár* néven (utóbbi idézi SÁNTHA i. m. 45).

KICSI SÁNDOR ANDRÁS